

настільяки, що може вижити самотійно, покоління батьків помирає. Люди відносяться до тигро свавців, які є винятками із правил. Між втратою репродуктивної здатності і завершенням життєвого циклу у людини може пройти багато років [2, 83].

Період старіння (американський варіант терміну пізня зрілість) займає важливе місце в житті людини. Якщо вважати, що цей період починається в 60 років, то для багатьох людей він може продовжуватися ще років сорок. Якщо ми еживаємо термін "розвиток" для цього вікового періоду, то маємо на увазі з одного боку як прониеси росту, та процеси занепаду психічної діяльності людини, а з іншого боку – взаємодію складових та набутих характеристик у розвитку особистості, які обумовлюють процес старіння, і роблять його індивідуально неповторним [3, 71].

Що означає поняття "постаріти"? У суспільстві, існують певні установки та стереотипи стосовно сприймання старих людей. Для характеристик цих соціальних установок використовується термін "ейджизм", суть якого полягає у невинправданно високій оцінці молодості і дискримінації старості. Ці стереотипи заважають сприймати людей похилого віку диференційовано, як індивідів з дійсно існуючими між ними відмінностями.

У нашому дослідженні ми намагалися узагальнити негативні та позитивні установки, що існують у суспільстві відносно людей похилого віку. Результати анкетування, опитування, бесіди, інтерв'ю (дослідженням було охоплено більше як 2,5 тисячі респондентів) дали нам можливість виявити наступні негативні установки щодо розуміння людей похилого віку іншими:

- більшість старих людей є білі;
- більшість старих людей не можуть звести кінці з кінцями;
- старі люди, як правило, хворі і немічні;
- старі люди не є політичною силою і потребують захисту;
- більшість старих людей погано справляються з роботою; їхня працездатність, продуктивність, мотивація, здатність сприймати нове нижча, ніж у молодих;

УДК 159.95
Г 12

Любов Гавришак

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У суспільстві існують певні установки та стереотипи стосовно вікового етапу в житті людини, який у психології має назву період старості та пізньої зрілості. Старі люди – це не однорідна група. Їх можна розділити на декілька підгруп: в залежності від віку; від актианості, коли людина продовжує працювати, або вийшла на пенсію; від особливостей міжособистісних стосунків з оточуючими; від родиноного соціального статусу. Проблеми, пов'язані з віком є спільні для всіх груп. Тому необхідно формувати психологічну готовність до виходу на пенсію.

Ключові слова: старіння, пізня зрілість, соціальна установка, ейджизм, психосоціальний розвиток, зміна соціального статусу, пенсійна зрілість.

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту адаптивних механізмів психології людей похилого віку, які виступають як захисні сили особистості в контексті старіння, тобто на процес старіння організм людини, її свідомість відповідає антистарінням, суть якого ми з'ясуємо.

Задачі нашого дослідження є обґрунтування актуальності проблемні зміни деструктивних установок стосовно періоду старіння, а також аналіз теоретичних підходів до створення умов формування пенсійної зрілості.

У природі можна спостерігати багато форм старіння. У нижчих ссавців старіння і смерть стійпадають з втратою здатності до розмноження: як тільки нове покоління виростає

© Гавришак Любов, 2003

потірається в порівнянні з попередніми періодами життя, водночас можна виділити і позитивні моменти, такі як відсутність напруги і відповідальності, пов'язаних з роботою, спокій і почуття задоволення.

Зупинимось детальніше на особливостях психосоціального розвитку людей періоду похилого віку. У психосоціальному плані розвитку старої людини відбуваються в першу чергу зміни соціальних ролей і соціального статусу. У пізній зрілості вони мають свою специфіку. В цей період вплив багатьох подій на людину похилого віку залежить від того сенсу, який вона сама вкладає в ці події. Наприклад, вихід на пенсію одна людина вважає як подію сумну (кінець своєї значущості на роботі, необхідності у її професійних вміннях та навичках, її досвіді) і радісну (звільнення від роботи, робочого ритму життя, обов'язків, які не завжди подобаються).

Для багатьох людей вихід на пенсію є однією з найважливіших подій у період пізньої зрілості. До виходу на пенсію робота забезпечувала людині планування своїх повсякденних справ; робота визначала коло спілкування; вона визначала ролі і функції людини і формувала її ідентичність. Саме тому вихід на пенсію вимагає значної перебудови самої особистості і образу її життя.

Конкретні варіанти виходу на пенсію людини та адаптація до нових умов життя визначаються впливами багатьох чинників: стан фізичного здоров'я, рівень економічного положення, особливості відношення оточуючих до пенсіонера, потребою в задоволенні роботою. Детальніше проаналізуємо кожен з цих чинників.

Фізичне здоров'я є одним з найважливіших чинників перебудови життєдіяльності людей похилого віку. Даною проблемою займалися багато психологів, зокрема К.Леві. Він виявив, що найкращим варіантом для людини є власне бажання залишити роботу при наявності відносно міцного здоров'я. Найгіршою він вважав ситуацію, коли людина має проблеми зі здоров'ям і, незалежно від бажання продовжувати працювати, повинна залишити роботу [1, 95].

Психологи відмічають наступну закономірність: люди, які вийшли на пенсію без бажання, але відносно здорові, часто в перші пенсійні роки відчувають незадоволення, замикаються в собі, відчувають роздратованість, депресію, неспокій. Через деякий час їх відношення до пенсії стає подібним до відношення людини, яка з бажанням чекала цієї події. Якщо в момент виходу на пенсію людина хворіла, то позитивних тенденцій до свого нового становища не спостерігається.

Економічне становище є наступним важливим чинником, який визначає характер адаптації людини до статусу пенсіонера. У нашій країні, на жаль, люди бояться пенсії саме через її недостатність, яка не може забезпечити потреби людини. Тому у наших пенсіонерів скоріше виникає страх перед цим явищем, невпевненість у майбутньому, незахищеність перед проблемами, що виникнуть після виходу на пенсію.

Відношення оточуючих до нового статусу пенсіонера також є важливим чинником: якщо друзі і родичі позитивно відносяться до виходу на пенсію людини похилого віку, то і сама вона буде з нетерпінням чекати цієї події і успішно адаптується до неї.

Потреба в задоволенні, яке дає робота, пов'язана в першу чергу з особистісними якостями пенсіонера. Якщо людина належить до категорії прагматиків, які характеризуються майже релігійною відданістю справі і самоповагою, яка повністю залежить від професійної діяльності, то вихід на пенсію для них означає відмову від всього важливого, цінного і продуктивного в житті. Особливо важко тим, хто ніколи не знаходив задоволення ні в чому, крім роботи — ні в хоббі, ні в підвищенні свого культурно-освітнього рівня, ні в участі в певних громадських організаціях. Зазвичай люди малоосвічені, зі зниклим колом обов'язків та кругозором, які не мають політичних і суспільних інтересів, знаходяться в найгіршому становищі через брак у них перспективних видів зайнятості після виходу на пенсію [5, 117].

Щоб вихід на пенсію і початок нового життя не став важким для людини, до цієї події психологи радять готуватися заздалегідь. В геронтопсихології існує такий термін, як пенсійна зрілість, яка є показником того, наскільки людина готова до

виходу на пенсію [3, 11]. Формування цієї пенсійної зрілості передбачає певні кроки, а саме:

– „зменшення об'оротів”. З метою уникнення відчуття раптового різкого спаду активності в ситуації виходу на пенсію, людям, найбільшча перспектива яких – цей вихід, треба починати поступово звільнятися від певних трудових обов'язків і збужувати коло відповідальності;

– планування. Людям бажано детально планувати своє майбутнє життя ще до виходу на пенсію;

– життя в очікуванні пенсії. Для людини бажаними є намагання уявити, яким буде її „вільне” життя у цей період.

Роші і обов'язки пенсіонера, а також ступінь його задоволення життям у цьому статусі, визначаються у соціальному контексті сім'ї, тобто міжособистісними відношеннями в ній. На сьогоднішній день цей соціальний контекст однаково важкий як для молодих, так і для людей похилого віку. Хоча старі люди є більш вільними у виборі образу життя, родинні міжособистісні стосунки продовжують визначати емоційне самопочуття людини, стреси і радості старшого віку.

У період пізньої зрілості для людини припиняється виховна функція в сім'ї. Даний факт впливає на зміну стосунків людини з оточуючими. Припиненням безпосередніх батьківських обов'язків у системі зв'язків батьки – діти (якщо вони були), змінюють стосунки між самими подружжям. Часто люди похилого віку заново починають вчитися жити разом. Багато сімейних пар стверджують, що починають відчувати почуття задоволення і гармонії, коли зайняті тільки собою. Шлюб починає займати важливе місце в емоційному житті, тобто він стає джерелом вітхи, підтримки і духовної близькості подружньої пари похилого віку. Змінюється також відношення до дітей. Пенсіонери продовжують допомагати дітям у випадку необхідності, але при цьому не вміщуються в проблеми дітей і не вирішують їх. Вушки в цей період стають найбільшою радістю життя, а наявність ознакою довголіття, яка несе ряд позитивних переживань людині похилого віку.

За минулі декілька десятиліть значні структури родинних відношень змінилися і ускладнилися за рахунок великої кількості розлучень і повторних шлюбів. Саме тому бабусі і дідуся мають особливо теплі стосунки з тими внуками, які після розлучення залишилися у неповній батьківській сім'ї.

Це одну роль отримують люди в період пізньої зрілості – це догляд за хворим чоловіком або дружиною. Хоча людина в першу чергу чекає допомоги від своєї родини, основна турбота, як правило, лягає на плечі шлюбного партнера, причому жінкам частіше приходить доглядати за чоловіками, ніж навпаки. При цьому жінки частіше за чоловіків скаржаться на стрес, пов'язаний з доглядом за хворою людиною. Психологи пояснюють даний факт тим, що чоловіки, які з віком більше орієнтовані на сім'ю, забезпечують даний догляд з більшим бажанням, ніж жінки, які вважають, що вони і так більшу половину життя присвятили сім'ї. Крім того, жінки в більшій мірі, ніж чоловіки, готові визнавати наявність медичних і психологічних проблем [6, 13].

У цьому віці на людину чекає виконання ще однієї нової ролі – ролі вдови або вдовця. Як людина переживе цю подію – залежить від попереднього сімейного життя: для одних це горе і бажання ізолюватися від оточуючих, для інших – довгоочікувана можливість зайнятися власним життям та здоров'ям.

Статистика свідчить, що в період пізньої зрілості вдів більше, ніж вдовців. Причин тут багато. Основною причиною є перевага суспільної думки, що чоловік повинен бути старшим за дружину, а знайти старшого чоловіка вдовці в цьому віці нелегко. Крім того, з віком зменшується кількість чоловіків, і тим більше самотніх. Після 60 років – більше жінок, які залишилися самотніми після смерті подружнього партнера.

Люди похилого віку, які живуть самотньо, зустрічаються з багатьма практичними і психологічними труднощами: вирішувати побутові проблеми, підтримувати соціальні контакти, приймати фінансові рішення, піклуватися про стан власного здоров'я. Основну допомогу вони отримують від своїх дітей, особливо від дочок [1, 27]. Причому, самотні мамі частіше

спілкуються зі своїми дітьми, ніж батьки. Діявство одного з подружніх партнерів шкідливо впливає на стосунки між дорослими дітьми і старими батьками. Хоча кількість контактів після смерті одного з батьків і об'єм взаємодопомоги збільшується, ця смерть порушує стосунки між дітьми і батьками, які склалися за період сумісного життя батьків. З часом відношення між дітьми і одним з батьків змінюються на новий тип. При цьому мати знаходиться ближче до дітей, ніж батько. Стосунки з самотнім батьком є менш передбачувані [1, 29].

Соціальні контакти легше налагодити самотній жінці, оскільки саме жінки за традицією є ініціаторами зустрічей з друзями і родинною. Відповідно чоловіки – вдівці частіше опиняються в ізоляції, втрачаючи соціальні контакти, які були при житті дружини. Крім того, чоловіки – вдівці починають відчувати сексуальні проблеми, які можуть привести до так званої імпотенції вдовця [6, 38].

Необхідно згадати ще про таке явище, як суїцид серед людей похилого віку, хоча дане явище можна спостерігати у людьому віці. Суїцид старої людини майже завжди відбувається як результат тяжких втрат, до яких можна віднести неможливість знайти роботу, переживання виходу на пенсію або вдовство. Таким чином, і вдови, і вдівці потрапляють у групу ризику, особливо відразу після смерті одного з шлюбних партнерів. Ця тенденція зменшується після першого року вдовства, але залишається вище статистично середніх даних щодо суїциду ще на протяжзі декількох років. Чоловіки закінчують життя суїцидом у 4 рази частіше, ніж жінки [6, 41]. Крім того, особливо шкідливі до суїциду ті старі люди, які є хронічно самотніми або пережили в минулому емоційні кризи. Тому бажаним є створення спеціальних груп самозахисту, в яких люди похилого віку ділилися би своїми переживаннями, проблемами з іншими самотніми пенсіонерами, і збільшували би таким чином коло власного спілкування.

У пізній зрілості багато людей повертаються до шлюбного спілкування зі своїми братами та сестрами. Родинні стосунки, які були не особливо теплими, в той період, коли кожен займався

власннм своїм особистого життя, кар'єрою, успішно – корисною діяльністю, оновлюються і поживаються. Брати і сестри стають безцінними суб'єктами спілкування в тому, що стосується споглядів про дитинство, життя в сім'ї батьків, родинні стосунки і таким чином сприяють цілісності образу "Я" людей похилого віку. Особливо важливими стають родинні стосунки для людей, які не мають власної сім'ї або не мають дорослих дітей, які би доглядали за ними.

Отже, задоволеність життям і успішність адаптації до нього в пізній зрілості залежить від багатьох чинників. Серед них найважливішими є: здоров'я, матеріальне, соціальне і сімейне становище, житлові умови, рівень спілкування з оточуючими. В цьому віці, як ні в одному іншому, діючим механізмом є соціальне порівняння (як правило з гіршим варіантом), яке дає можливість людині похилого віку підтримувати коло власного життєвого простору. Соціальне порівняння і соціальна інтегрованість (збереження людиною значимих ролей, нормативних орієнтирів і референтних груп) пом'якшують негативний ефект проблем цього вікового періоду.

Понадше наше дослідження пов'язане з узагальненням досвіду практичної роботи в системі соціально – психологічного захисту людей похилого віку.

1. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти. Пер. с фр. – М.: «Прогресс» - Академизм, 1992. – 128 с.
2. Грейс Крайг. Психология развития. – СПб.: Питер – Пресс, 2000. – С. 826 – 918.
3. Зорна Р., Зорза В. Путь к смерти: Жизнь до конца. (Пер с англ.). – М.: Прогресс, 1990. – 97 с.
4. Психология (под ред. А.А.Крылова). – М.: Проспект, 1998. – С. 235 – 239.
5. Рыбачко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология: Учебное пособие Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 246 с.
6. Шахатов Н.Ф. Психическое старение: счастье и болезни. – М.: Медицина, 1996. – 104с.

Любовь Гавришак. Психологические особенности развития людей преклонного возраста. В обществе существуют

определенные установки и стереотипы относительно возрастного этапа в жизни людей, который в психологии носит название периода старости и поздней зрелости. Старые люди – это не однородная группа. Их можно разделить на несколько подгрупп: в зависимости от возраста; от активности, когда человек продолжает работать, или вышел на пенсию; от межличностных отношений с окружающими; от семейного социального статуса. Проблемы, связанные с возрастом, являются общими для всех групп. Поэтому необходимо формировать у людей психологическую готовность к выходу на пенсию.

Ключевые слова: старение, поздняя зрелость, социальная установка, эйджизм, психосоциальное развитие, смена социального статуса, пенсионная зрелость.

Lyubov Navtushchak. Psychological features development of old people. In the society there are some prejudice and stereotypes about the period of human's life, which in psychology is called the old age. Old people are not an ordinary group. There are some subgroups, which depend on age; on activity when the people continue their professional work or retire; on interpersonal attitudes and on family social position. The problems are common for all groups. That's why it is necessary to form in everyone psychological readiness to pension.

Key words: old age, late maturity, social prejudice, ageism, psychosocial development, social position changes, readiness to pension.

ІСТОРІЯ

УДК 94 /477.83/86/

С 91

Олексій СУХИЙ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: РОСІЙСЬКИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлюються зв'язки митрополита Андрія Шептицького з церковними католицькими діячами, які працювали на території Російської імперії. Показано заходи митрополита для здійснення нереселенських акцій населення західноукраїнських земель, яке терпіло від малоземелья на білоруські та російські території. З'ясовано відношення російських елассей до особи А.Шептицького та його діяльності в межах імперії.

Ключові слова: митрополит А.Шептицький, католицька церква, духовенство, Росія, нереселення, продаж землі.

Вагомий авторитет митрополита А.Шептицького у політичних, громадських і наукових колах Галичини і всієї Австро-Угорщини на рубежі XIX–XX ст. був зумовлений перш за все тим, що найвищий пост у греко-католицькій церкві займав неординарна особистість, яка поєднувала у собі християнську чесність і відданість церкві, колосальну наукову ерудицію, відданість українській пастві, що переросла у турботу про ущемлене українське громадянство. Усе це відлилось в те, що Андрій Шептицький став не лише церковним діячем, а й видатним українським культурним і громадсько-політичним лідером [3, 24].